

Razmatranje osjećaja krivnje s teološke i psihološke perspektive

Ratimir Pilja
rpilja@gmail.com

UDK:225:266:227.1
Pregledni članak
Primljeno: 7, 2009.
Prihvaćeno: 9, 2009.

Sažetak

Ovaj rad prikazuje emociju osjećaja krivnje s većim fokusom na subjektivni osjećaj. Razlikuje objektivnu i subjektivnu krivnju u teološkom smislu, te subjektivnu krivnju u psihološkom smislu (neurotska krivnja) s posebnim osvrtom na onu koja je inducirana religijskom manipulacijom. U prvom dijelu obrađuju se psihološki i teološki aspekti emocije krivnje. Drugi dio rada je orijentiran na praktičan prikaz gdje se emocije krivnje koriste kao sredstvo komunikacije u želji za manipulacijom. Završava s pozitivnim aspektima u kojima je nametanje emocije krivnje konstruktivno.

Uvod

Ovaj rad će prikazati osjećaj krivnje kroz kratki teološki i psihološki pregled. Također će dati par kraćih uputa i razmišljanja vezanih za emociju krivnje i naše komunikacije gdje se služimo osjećajem krivnje za manipuliranjem govornika.

Prije nego počnemo razmatrati krivnju, napomenimo kako se jako često emocija krivnje miješa sa emocijom srama. Najlakše ih je razlikovati na jednostavnom primjeru. Dakle, kada nešto uradimo i krivimo sebe i svoj karakter ili uopće sebe kao biće (kao npr. „baš sam jadan/budala/...“ „kako sam glup/nesposoban/lijen...“ „nitko me ne voli jer sam nitko i ništa“), onda doživljavamo emociju srama. Kada nešto uradimo, a za to krivimo svoje ponašanje onda doživljavamo emociju krivnje (Middelton-Moz, 1990:56).

Krivnja kao emocija nije ni pozitivna ni negativna. Krivnja je emocija koja je posljedica neuspješnog življenja ili slijeđenja neke norme ili ideala. Za samo postojanje krivnje nužno je pretpostaviti postojanje nekoga višega autoriteta. U slučaju vjernikove krivnje, to bi bio neuspjeh življenja prema Božjim normama, dok u sekularnom okružju taj autoritet bi mogao predstavljati razum, zakone prirode ili ljudi u obliku nekakvih prava kao npr. ljudskih prava, građanskih i sl.

Kada se govori o samom pojmu osjećaja krivnje, moramo biti oprezni te naglasiti i kontekst na koji se odnosi osjećaj krivnje. Naime, kada netko izjavi da ima „osjećaj krivnje“ tj. da se „osjeća krivim“, takva izjava ima drugačiju težinu kada je izrečena pred sućem za prekršaje nego kada je ta ista osoba koristi u razgovoru sa svojom ženom gdje objašnjava razlog zašto je zaboravio godišnjicu braka. Dakle, osoba može posjedovati razne oblike osjećaja krivnje koji su vezani za pravosudnu, političku, moralnu, religijsku/duhovnu, geoekonomsku, ekološku, tehnološku, društvenu i dr. odgovornost i koju je u nekom obliku iznevjerila (Bron, 2003:483-486). Stoga u ovome radu kada spominjemo „objektivnu krivnju“ u sekularnom smislu mislimo na nečije stvarno stanje pred zakonom ili sličnim autoritetom s naglaskom da je osoba kriva pred tim autoritetom, dok subjektivna krivnja je više emocija koju osjećamo.

Prema Aničevom *Rječniku hrvatskog jezika* krivnja je: 1. krivica [odgovornost za grešku]; 2. *psih.* emocija koja je posljedica toga što je netko učinio nešto što smatra pogrešnim i time prekršio pravilo superega; krivica (2) [osjećaj ~e].

Prema *Psihologijskom rječniku*: “Neprijatan emocionalni doživljaj koji prati saznanje o kršenju ili narušavanju moralnih normi i pravila ponašanja. Javlja se kada osoba prekrši usvojene norme koje čine njenu savjest; to nije strah od kazni iz vanjskih izvora ili samo stid pred drugima, nego neprijatni doživljaj umanjene i ugrožene osobne vrijednosti. O.k. dovodi do pojave obrambenih mehanizama i reakcija usmjerenih na smanjivanje ili otklanjanje neprijatnog stanja.”

Psihološki aspekti krivnje

Razvoj krivnje prema Freudu nastaje kao emocija koja se prvo javlja u ranom djetinjstvu negdje između druge i treće godine života. Superego, razrješenjem Edipova konflikta, je dio ličnosti koji nosi moralne standarde i koji je „zadužen“ za stvaranje osjećaja krivnje te pomaže *egu* koji pri pritisku *ida* donosi odluke bazirane na moralnim prosudbama. Na osnovi složene međugre psiholoških sustava *ega*, *superega* i *ida* osoba prepoznaje da li je ispravno ili nije djelovati. Freud je razvio teoriju *moralne anksioznosti* u kojoj smatra kako ego osjeća krivnju ili sram, ali je zapravo uzrok tome strah od kažnjavanja (nametnut od superega) zbog nepridržavanja moralnih standarda (Davison i Neale, 1999:39-41).

Prema Kernbergovom tumačenju, Freudove teorije označavaju osjećaj koji nastaje na osnovu stava prema samokažnjavanju, samoodbacivanju i niskom samopoštovanju koje se razvijaju kroz duži vremenski period u kontekstu djetetovog odnosa i povezanosti s roditeljima i drugim bitnim osobama. Naglašava kako su za razvoj ovog osjećaja najvažnije teme: 1) djetetova urođena sposobnost za samopožnanje i donošenja suda, 2) standardi i očekivanja, 3) kažnjavanje i stavovi u odgoju koje prima od drugih 4) djetetova ljutnja i frustracije oko svojih vlastitih

želja i potreba. Prema Narramoreu, postoje mnoge teorije o nastanku emocija, ali sve se slažu kako je za razvoj osjećaja krivnje bitan djetetov urođeni potencijal kognitivnog razvoja. Jednako se slažu kako djeca kasnije imaju problema prilikom procesa socijalizacije bez adekvatnog razvoja ovih kognitivnih procesa tj. da tada uče razlikovati „dobro od zla“.

Hoffman govori o fazama razvoja krivice kroz odrastanje, te govori o četiri faze odrastanja i kako se emocija krivnje razvija u pojedinca. 1) *dojenačko doba* – budući da nemaju dovoljno razvijen identitet o sebi i svom ponašanju u ovome dobu, nemoguće je da dijete razvije osjećaj prave krivnje kao posljedicu činjenice da je svojim djelovanjem povrijedilo nekog drugog. 2) *rano djetinjstvo* – mlađa djeca još uvijek nemaju duboko razvijeno razumijevanje osjećaja i unutrašnjih stanja i stavova drugih ljudi, te stoga često osjećaju krivnju kada povrijede nekoga fizički, ali ne osjećaju krivnju za nanijetu emocionalnu bol.¹ 3) *djetinjstvo* – djeca razvijaju sposobnost razumijevanja unutrašnjih stavova/stanja u drugima, te doživljavaju emociju krivnje kada je nanosena emocionalna bol drugome kao reakciju na nešto što su oni napravili. 4) *adolescencija i odrasla dob* – kognitivni razvoj je već na dovoljnom nivou te dopušta shvaćanje apstraktnih koncepata vezanih uz identitet i patnju pa omogućava osjećaj krivnje i za neke općenitije koncepte kao što je glad u svijetu, siromaštvo, potlačenost itd (Hoffman, 1982:218-231).

Trebamo imati na umu kako su anksioznost i krivnja bitne emocije za razvijanje psiholoških obrambenih mehanizama. Budući da je iskustvo ovih emocija neugodno za osobu, onda pokušavamo potisnuti i emocije i iskustva povezanih uz njih, što kasnije može biti prvi korak i dovesti do formiranja simptoma za dijagnozu neuroze, poremećaja ličnosti i poremećaja raspoloženja. Neki psihoterapeuti vjeruju kako moralne osude osobito one vezane uz religiju, mogu dalje kroz osjećaj krivnje produbljivati i poticati još veću neurozu kod klijenta. S tim što neki psiholozi gledaju na forme kršćanstva kao na neurotsku religiju koja izaziva krivnju (Narramore i Coe, 1999). Istini za volju, postoje pojedine skupine kršćana koje i odgovaraju ovakvom opisu, te uistinu putem izazivanja osjećaja krivnje, srama i dr. manipuliraju svojim vjernicima na načine koji su biblijski upitni, te se stoga moramo i uvjetno složiti s ovakvom evaluacijom pojedinih kršćanskih zajednica. Ipak, budući da je kršćanstvo kao religija iznimno velika te obuhvaća razne denominacije i skupine vjernika što se međusobno razlikuju po raznim gledištima – ne samo u pogledu teoloških stavova, nego i crkvenog ustroja te drugih oblika crkvenog djelovanja – ovakvu karakterizaciju kršćanske religije ipak ne

1 Za usporedbu spomenimo kako prema Eriksonovih *osam faza psihosocijalnog razvoja* – u dobi 3-6 godina djeca žele istražiti aktivnosti odraslih, no mogu imati i osjećaj krivnje zbog pokušaja da budu nezavisna i poduzetna. Za više vidi Erik Eriksonovu teoriju psihosocijalnog razvoja.

možemo prihvatiti kao pravilo koje univerzalno vrijedi za sve crkve, nego svaku crkvenu zajednicu treba zasebno promotriti.

Kršćanske zajednice koje potiču vjernike manipulativnom teološkom logikom na samoosušivajuću krivnju u kojoj im se nameće sram (ili neka druga emocija) pod krinkom duhovnosti, pravednosti ili nekog drugog duhovnog ideala, uistinu mogu produbljivati i izazvati ozbiljne psihičke probleme kod vjernika. Isto tako postoje razlike između neurotske krivnje i krivnje koje izaziva Duh Sveti u nama s ciljem da nas potakne u primicanju Bogu, jer ova krivnja je obično prozrokovana nedostatnim ili našim individualnim lošim odnosom s Bogom – tj. kada ne živimo u praksi ono što vjerujemo i što je u našim mislima, na osnovu proučavanja Pisma, naš standard.

Teološki aspekt krivnje

Teološki gledano, koncept koji mi danas nazivamo „osjećaj krivnje“ je više starozavjetni nego novozavjetni. Prolazeći kroz Bibliju vidimo kako je krivnju jako teško razlikovati i razlučiti od grijeha i kazne (Usporedi Post 4,11-13, Iz 6,7;22,9, Jr 30,14-15). Zbog mjesta i ograničenog prostora ovoga rada, nećemo previše razrađivati temu grijeha, nego ćemo uzeti definiciju Daniela Dorianija koji definira grijeh kao općeniti koncept prijestupa, čina i pobune protiv Boga i Božjih zakona, koji vodi (ili je uzrokovan) prema stanju u kojem se kvari srce počinitelja grijeha i naginje prema zlu², dok emocija krivnje, za kršćanina, naglašava više individualni stav prema neuspjehu življenja životom kakvim osoba stremi živjeti.

Također, čitatelj treba biti svjestan kako je, kada govorimo o emociji osjećaja krivnje, sam koncept „osjećaja krivnje“ na razne načine razrađen u raznoj kršćanskoj literaturi. Ovisno o pogledima raznih kršćanskih denominacija, te raznih pogleda i naglasaka koje stavljaju, koncept krivnje može biti opisan/ objašnjen jednostavno (kao što je npr. u knjizi C. F. Stanely *How to listen to God* koncept krivnje podijeljen na istinski i lažni osjećaj krivnje u kome je onaj prvi osjećaj usko povezan s učinjenim grijehom [protiv Boga], dok je drugi osjećaj lažne krivnje osjećaj krivnje kojim nas Sotona uvjerava i optužuje za neadekvatan život (Stanely, 1997:127)), ili složeno (u smislu povezanosti sa grijehom, padom, zlom, strahom, Kristom, općim stanjem čovjeka ili svijeta), koje su mnogi veliki teolozi razrađivali kao što su npr. Augustin, Kierkegaard, Brunner, Tillich, Barth

2 Budući da je koncept grijeha i terminologija iznimno kompleksna, za više informacija vidi: Doriani, Daniel. "Sin" u Elwell, W. A., *Evangelical Dictionary of Biblical Theology* (Grand Rapids: Baker Book House. 1997.)

i drugi.³

Za „kršćansku definiciju“ pojma krivnje bitno je držati i razlikovati osjećaj grijeha tj. grešnosti i osjećaj krivnje, tj. razlikovati objektivnu i subjektivnu krivnju pred Bogom. Biblijski sve osobe su krive pred Bogom, osobito uzimajući u obzir izvještaj iz Postanka 3 gdje grijeh i „objektivnu krivnju“ prati jak osjećaj srama i/ili straha (neugode i osjećaja golotinje).

Istina o spasenju po vjeri, Duhu Svetom koji prebiva u nama koji ispunjava i prosvjetljuje osobu, te kršćansko zajedništvo koje omogućava vjerniku da iskusi ljubav Božju, razumijevanje što se dogodilo na križu i plaća za naše grijehe iznimno pozitivno utječu na osobu dajući joj novu priliku da popravi svoje ponašanje i svoj odnos prema Bogu i sebi te otpusti osjećaje (objektive) krivnje od sebe tražeći od Boga oprost. Bonhoeffer u svojoj knjizi *Etika* ima cijelo poglavlje koje govori o priznavanju krivice, opravdanju i obnovi osobe, gdje između ostalog naglašava kako je mjesto za prepoznavanje i priznanje grijeha crkva⁴ - za kršćanina to nije brz i lak put, a to osobito vrijedi za one koji su prihvatili Isusa za Spasitelja i Iskupitelja u kasnijoj životnoj dobi. Treba vremena i podsjećanja kako bi se ove istine prihvatile ili „sjele u srce“ i da dopustimo Kristu da uistinu preuzme naš osjećaj krivnje, ali da i mi otpustimo taj osjećaj krivnje.

Dakle, za prepoznavanje i nadvladavanje osjećaja u nama „objektive krivnje“ potrebno je shvaćanje Kristovog djela na križu, prebivanje Duha Svetoga u nama, te zajedništvo s drugim vjernicima u crkvi koje se temelji na ljubavi, opraštanju i prihvaćanju jedan drugoga. Neki teolozi su napadali psihologe i druge teoretičare koji su pokušali objasniti osjećaje krivnje na način da zamijene (neurotične) osjećaje krivnje izazvane vjerskim učenjem o padu i grešnosti čovječanstva sa zdravijom moralnom motivacijom koja se temelji na ljubavi i zdravim osjećajem „subjektivne“ krivnje. Teolozi su govorili kako psiholozi pristupaju temi previše naturalistički i zanemaruju prave moralne vrijednosti koje doktrina „objektive krivnje“ donosi, dok su psiholozi redali klijente koji su bili „žrtve“ raznih „loših učitelja vjere“.⁵ Iako se rasprave i danas ponekad vode među određenim teološkim „taborima“, ipak je većina teologa prihvatila kako se radilo o jednom nesporazumu, te kako su teolozi i psiholozi nedovoljno komunicirali svoje motive,

- 3 Ova tema je iznimno velika i ovdje je jednostavno nemoguće razraditi je u širinama u kojima su je razvijali ovi teolozi te iskazati njihova međusobna nadograđivanja misli i/ili oprečne stavove.
- 4 Misli na skup vjernika, a ne na instituciju, te se oštro protivi prepoznavanju crkve kao mjesta koje strogo i ekskluzivno ima pravo na uklanjanje i ispovijedanje krivnje. Vidi: Dietrich Bonhoeffer, *Ethics*, 1962:47-50
- 5 Želimo istaknuti kako razumijevanje ove teme jako ovisi o ljudima koji uče vjernike kršćanskom nauku. Neovisno o denominaciji crkve, treba obratiti pozornost tko i što propovijeda i uči ljude u zajednici, kako bi se izbjegle manipulacije od pojedinih ljudi sa zajednicom.

stavove i razloge svojih zaključaka. Osobito se prihvaćanje psihologije povećalo u teološkim krugovima jasnijim definiranjem razlika između *objektivne krivnje pred Bogom*, *subjektivne krivnje* i *neurotske krivnje* (Narramore, 2003).

Pojam subjektivne krivnje⁶ možemo objasniti kao osjećaj krivnje koji je po prirodi usredotočen na samu osobu koja ima taj osjećaj, a fokusiran je na pogrešku(e) iz prošlosti pri čemu osoba na neki način ispašta za svoja počinjena djela. Korijen za ovaj osjećaj je ili jedan od oblika ljutnje ili samoodbacivanja ili loše slike o samom sebi. U razvojnom smislu ovakav osjećaj krivnje se razvija od malih nogu kao prirodna reakcija na našu interakciju s okolinom (Narramore, 2003). Naglašavamo ulogu roditelja i drugih bitnih osoba u našem životu, a način na koji smo odrasli i kako su nas podigli uvelike utječe na naš osjećaj krivnje koji imamo i nosimo sada. Već je ranije u tekstu opisano više o ovom osjećaju.

Krivnja kao oružje protiv ukućana i bližnjih

Kako smo već ranije opisali neke teme poput manipulacije vjernika od strane pojedinih crkvenih vođa, ovdje bi se mogli posvetiti više odnosima u kontekstu obitelji. Čitajući treće poglavlje Jakovljeve poslanice vidimo izrazito zanimljivu moć jezika, tj. govora. Također možemo još vidjeti što Biblija misli pod verbalnim zlostavljanjem čitajući Ps 52,4-7; 140,9; Mih 6,12; itd. Posljedice verbalnog/emocionalnog zlostavljanja u obitelji kao oblik nasilja, nisu često jasno uočljive kao što su posljedice fizičkog nasilja. Stihovi u Izrekama 10,11 „Pravednikova su usta izvor života, a opakomu usta kriju nasilje“ nam pokazuju model komunikacije koji obavlja pravedna osoba.

Kršćanske obitelji imaju probleme s fizičkim, seksualnim i emocionalnim nasiljem kao i sekularne obitelji. To su teme o kojima se rijetko javno govori, ali su sveprisutne u našim crkvenim zajednicama. U kontekstu obitelji i emocionalnog nasilja Kroeger objašnjava kako često zlostavljač (neovisno o tipu zlostavljanja kojim zlostavlja svoju obitelj) uvjerava svoju obitelj kako ih kažnjava za njihove prekršaje tj. „jer su zaslužili“ te im nameće osjećaje krivnje, srama te na razne druge načine ponižava i ugrožava njihovo dostojanstvo. Sve ovo s ciljem postizanja nekog vida kontrole nad kućanstvom ili pojedincima (Kroeger, 2001:79-80).

Ovaj rad se neće baviti drugim oblicima zlostavljanja, ali navedimo uzorak klasičnog emocionalnog zlostavljanja nametanja osjećaja krivnje u kršćanskoj obitelji. Budući da je mnogo stilova i načina na kojih se može nametnuti osjećaj

6 Ovisno o izvorima, postoje razni engleski termini koji su za potrebe ovog članka morali biti usklađeni, tako da pojmove iz raznih engleskih izvora kao *punitive guilt*, *existential guilt*, *true guilt*, *subjective guilt* radi veće razumljivosti ovdje prevodimo kao subjektivna krivnja.

krivnje dat ćemo primjer za to:

Primjer. Nametanje krivnje sistemom *ljutnja > predavanje > prijetnja > zastrašivanje* prema Clineovom modelu: Otac zahtjeva od članova obitelji da budu revniji u molitvi, poniznosti, pomoći, čitanju Biblije, odlascima u crkvu i sl. On osjeća kako njegova „moć“ kontrole nad obitelji slabi,⁷ a to on tumači činjenicom kako obitelj nikako ne dosiže njegov duhovni standard⁸, te ih krivi kada „oni“ (ili određeni pojedini član obitelji) svojim ponašanjem u njemu izazovu osjećaj *1) gnjeva/ljutnje*. Obično se dogodi nešto što bude „kap koja prelije čašu“ te izazove osjećaje ljutnje u ocu, nakon čega on počne *2) predavanje* (nekada o tome koliko se trudi, koliko se žrtvuje te kako je u nekom prošlom vremenu bilo drugačije) kako bi članovi obitelji trebali biti zahvalni za to što imaju... - ovo predavanje služi kako bi ugradio osjećaj subjektivne krivnje kod slušatelja i/ili ugradio osjećaj srama. Potom *3) prijeti* nekom kaznom ili sankcijama koje će biti posljedica toga što „oni“ ne žele zadovoljiti ili nisu sposobni zadovoljiti njegov standard. Završava sa *4) zastrašivanjem* – koje može, a ne mora biti izrečeno - ovo može biti usmjerenom na vjerski ili neki drugi važni oblik u kome osoba (ponovno) usađuje osjećaj krivnje u žrtvu. Na ovom se koraku može još iskoristiti prilika za usađivanje i objektivne krivnje kao što su rečenice da neće nikada moći završiti u raju ili neku drugu poruku poput: „Isus te neće“ koja je teološki gledano netočna, pa je osobe koje su potkovanije u poznavanju Biblije neće upotrijebiti, ali i izostavljanjem četvrtog koraka ipak je učinjena velika emocionalna rana koja će tek s vremenom pokazati svoje prave omjere.

Napomenimo kako za razliku od fizičkog zlostavljanja - kada je obično zlostavljač muškoga spola - u emocionalnom zlostavljanju u usađivanju krivnje podjednako sudjeluju muškarci i žene. Također ovaj uzorak *ljutnja > predavanje > prijetnja > zastrašivanje* je samo jedan od uzoraka, koji se prema Clineu obično koristi kada roditelji razgovaraju sa djecom. Naš psihijatar i komunikolog dr. Brajša naziva ovakav tip razgovora „nepoštenom komunikacijom“, te čak govori da ovakav tip komunikacije možemo ubrojiti u „komunikaciju koja ranjava i ubija“ (Brajša, 1996:118).

Osobe koje bivaju manipulirane, često to osjećaju, ali nisu u stanju odrediti točan uzrok. Zato oni kojima je ovakav način komunikacije stil, često se zate-

7 Ovo je dosta čest slučaj kada djeca pređu u fazu adolescencije i kada prema Erik Eriksonovom modelu osam *psihosocijalnih faza razvoja* ulazi u „krizu identiteta“ i to u dobi između 12 i 20 godina života.

8 Za potrebe ovog primjera recimo da stvarno ovaj otac uistinu i radi ono što govori. Tj. ako je njegov „standard“ svakodnevna molitva i čitanje Biblije od nekoliko sati, neka to i radi. U praksi su češći slučajevi kada osoba ima postavljen standard i „zna što treba činiti i kakav treba biti“, te ga zahtjeva od drugih i priča o tome ali ga sam ne čini, što je samo po sebi razlog za postepeno gubljenje utjecaja/poštovanja nad onima koji ga poznaju/žive s njim.

knu u situaciji da jednostavno izgube sugovornika ne samo u razgovoru nego i u budućnosti kao suradnika. U crkvama je čest primjer da vođe crkve koriste ovaj oblik komunikacije kako bi natjerali vjernike da dođu na dodatne crkvene sastanke ili neki drugi volonterski angažman - te se čude slabom odazivu. Brajša je lijepo primijetio kako ta osoba s osjećajem krivnje nije u stanju niti razgovarati niti surađivati s nama te navodi primjer iz Ivana 8,1-11, naglašavajući kako je i Isus bio pošten i pravedan prema svojim sugovornicima te im nije nametao osjećaj krivnje, da iz naše komunikacije maknemo ironiziranje, optuživanje, zastrašivanje, ponižavanje, izrugivanje i ignoriranje sugovornika. Ponašajmo se pošteno prema sugovorniku, jer nepoštena komunikacija onemogućuje suradnju (Brajša, 1996:121).

Iz primjera koji smo naveli, činjenica je kako će kratkoročno gledano otac možda i postići cilj, te će njegova djeca možda i promijeniti svoj odnos prema duhovnosti, te će čak i biti „pobožna u javnosti“, ali će dugoročno njihov odnos prema objektu svadanja biti promijenjen. Ako je objekt bio svađa o nedolasku u crkvu, nakon nekoga vremena dijete će prestati ići u crkvu, moliti se ili čitati Bibliju. Ocu iz primjera sigurno nije bio takav cilj u mislima, te mu je čak i žao zbog toga. Zato i koristimo ovaj primjer kako bi se jasnije dočaralo koliko biblijski citati ranije navedeni imaju težinu, te su ponekad čak i duhovni ljudi s dobrim namjerama i motivima u krivu i kako naš odnos s drugima *sada* uvelike utječe na naše buduće odnose. Zanimljivo je primijetiti kako roditelji koji su često koristili uzorke usađivanja krivnje svojoj djeci, u starosti se osjećaju poprilično usamljeni, te se često žale kako ih njihova djeca ne posjećuju.

Kada je nametanje krivnje pozitivno

Osjećaju subjektivne krivnje prema Narramoreu (2003) blizak je pojam „konstruktivna tuga“ za koju nadahnuće pronalazi u Pavlovom izvještaju iz 2 Kor 7,8-10 gdje se spominje “žalost koja je po Bogu“. Kod konstruktivne tuge osoba ima u cilju izazvati osjećaj subjektivne krivnje u drugoj osobi zbog štete koju je ta druga osoba nanijela trećim osobama i želju da provocira popravak štete. Motivirana je osjećajem ljubavi i brige za drugu osobu, kako bi pojedinac promijenio svoje postupke. Vidimo iz Pavlovog izvještaja kako ovo djelo nametanja krivnje nije provocirano niti motivirano nekim sebičnim motivom, nego je Pavao izvršavao Božju volju, što mu nije bio lak zadatak.

Čitatelju treba skrenuti pozornost kako je subjektivna krivnja emocija koju jednako doživljavaju kršćani i nekršćani. Naglasimo kako osjećaj krivnje, sam po sebi, nije ni pozitivan ni negativan. Iako možda ova emocija u puku nosi konotacije negativnosti, budimo svjesni kako je za pravu i ozbiljnu zrelu kršćansku osobu bitan motiv zbog kojeg koristi osjećaj krivnje u svojoj komunikaciji. Ukoliko

je motiv tj. razlog za izazivanje emocije krivnje u sugovorniku želja da se dobije nešto od te osobe što ona ne bi na drugi način dala (manipulacija), onda govorimo o nezdravom obliku krivnje (De Mott, 2001:286).

U odnosu s djecom, ili s osobama s kojima uistinu želimo razviti dobru komunikaciju koja je slobodna od prebacivanja krivice, umjesto ranije navedenog uzorka komunikacije *ljutnja > prijetnja > predavanje* Foster Cline predlaže *jednaka i pravedna podjela odgovornosti > tuga* tj. empatija sa sugovornikom, ali i naglasak na posljedice i vlastitu odgovornost. Drugim riječima, kada se netko ogriješi o naš standard, te nas povrijedi svojim postupkom kako smo naveli u primjeru ranije, ne moramo mu prijetiti ili mu održati predavanje oko toga koliko nas je on uvrijedio, jer uglavnom ta osoba to već zna.⁹ Iskren i pošten razgovor, pun empatije, te davanje slobode odlučivanja djetetu, ali i informacije o posljedicama tih odluka, daleko će više utjecati na promjenu ponašanja, nego uporaba oblika komuniciranja kojim izazivamo osjećaj krivnje u sugovorniku.

Kao primjer pozitivnog nametanja osjećaja opće krivnje, spomenimo kako prilikom evangelizacije (prema Iv 16,8-11) Duh Sveti svjedoči tako što osobi pokazuje grijeh, pravednost i osudu. Pri tome Duh Sveti koristi: 1) *usađivanje krivnje* u osobu kako bi osoba bila svjesna grijeha, 2) *osvjedočenje pravednosti* kako bi osoba bila svjesna standarda kojem treba težiti, 3) *osudu* kako bi osoba mogla preuzeti odgovornost za svoje ponašanje te da bude svjesna kamo će je neodgovorno vođeni život odvesti (Horton, 1985:34).

Naravno, da je bitno da osoba preko koje Duh Sveti djeluje u ovom pravcu uistinu preda sebe njegovu vodstvu, stoga je jako bitna molitva i sam osobni život osobe koja evangelizira, te osjetljivost i mudrost kako bi se othrvalo kušnji da koristi osjećaj krivnje u manipulativne svrhe (tako sekte vrbuju svoje članove). Što je još važnije ta osoba mora biti svjesna kako treba objasniti i koncept oprosta i svrhe Kristove žrtve na križu, kako ovaj osjećaj krivnje ne bi prerastao u subjektivni nezdravi oblik.

Zaključak

Jedina osoba koja nam je u stanju nametnuti osjećaj krivice smo mi sami. U redu je koristiti se osjećajem krivice za unapređivanje nas i našeg odnosa prema Bogu. Osjećaj krivnje može biti deaktiviran sa svjesnom namjerom i razumijevanjem razloga krivnje. U slučaju emocije objektivne krivnje, dovoljno je razumjeti teološke doktrine spasenja, grijeha i Isusove žrtve za svakoga od nas te činom pri-

9 Pitanje o razlozima zašto je ta osoba odlučila da nas povrijedi ako je već znala je tema za neku drugu raspravu.

hvaćanja i priznanja Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Iskupitelja, ovaj osjećaj odlazi. Što se subjektivnog osjećaja krivnje tiče, moramo razlikovati zdravu krivnju, koja nam pomaže da se ponašamo u skladu s normama koji su u interesu našeg boljitka i drugih oko nas. Ta nam krivnja pomaže da prepoznamo i djelujemo kada smo zgriješili protiv nekoga te da se ispričamo i poduzmemo korake u ponovnom obnavljanju odnosa. Zbog „zdrave krivnje“ mi smo u stanju prihvatiti kaznu, tražiti ili dati ispriku ili odštetu za neki postupak (de Mot, 2001:286).

Nezdrava krivnja guši našu osobnost i izaziva u nama osjećaj srama te druge negativne posljedice. Može nas navesti na samokažnjavanje, samoodbacivanje i razvijanje raznih strahova od odbacivanja. Naše unutarnje razmišljanje kako nas nitko ne voli, da smo neadekvatni ili nesposobni u tuđim očima imaju korijen u ovoj emociji. Također neki teolozi smatraju kako su ovi osjećaji korišteni od strane Sotone kako bi držao u pasivnosti vjernike.

Isto tako treba imati na umu kako je u svakodnevnom životu bitan motiv zašto nešto radimo. Ako nešto radimo samo zato što imamo osjećaj krivnje, onda radimo pravu stvar iz krivog razloga. U slučaju da osoba nešto radi iz osjećaja krivnje, tada je za nju teško napraviti neku dugoročnu promjenu. Zato je bitno ne manipulirati osjećajima drugih kada ih pozivamo na redovne dolaske u crkvu.

Literatura

- Anić, Vladimir (2006). *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb, Novi Liber.
- Brajša, Pavao (1996). *Umijeće razgovora*. Pula, C.A.S.H.
- Bonhoeffer, Dietrich (1962). *Ethics*, New York, MacCmillan.
- Bron, Bernard (2003). Guilt, u: Fahlbusch, E., & Bromiley, G. W. *The encyclopedia of Christianity*. Grand Rapids, Mich.; Leiden, Netherlands.
- Cline, Foster. *Parenting Teens with Love & Logic*, audio knjiga. Love & Logic institute
- Davison, Gerald C. i Neale John M. (1999). *Psihologija abnormalnog doživljaja i ponašanja*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
- Dorani, Daniel (1997). Sin, u: Elwell, W. A., & Elwell, W. A. *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Hoffman, M. L. (1982). Development of Prosocial Motivation: Empathy and Guilt, u: N. Eisenberg (ur.), *The Development of Prosocial Behavior*, New York: Academic Press.
- Horton, Stanley (1985). The Gifts of the Holy Spirit, u: Gilbert Marvin i Raymond Brock (ur.), *Holy Spirit & Counseling*. Peabody, Hendrickson Publishers.

- Lerner, Richard; M. Ann Easterbrooks i Jayanthi Mistry (urr.) (2003). *Handbook of Psychology: Developmental Psychology* Vol. 6. New Jersey, John Wiley & Sons.
- Kernberg, Otto F. (2000). Psychoanalysis: Freud's theories and their contemporary development, u: Gelder, Michael G. i dr. *New Oxford Textbook of Psychiatry*. Oxford University Press.
- Kroeger, Catharine i Nancy Nason-Clark (2001). *No Place for Abuse*, Dowers Grove, InterVarsity Press.
- Middelton-Moz, Jane (1990). *Shame and guilt*, Deerfield Beach, Health Communication.
- Narramore, B. i J. H. Coe (1999). Guilt, u: David Banner i Peter Hill (ur.), *Baker Encyclopedia of Psychology & Counseling*. Grand Rapids, Baker Books.
- Petz, Boris (ur.) (1992). *Psihologijski Rječnik*. Zagreb, Prosvjeta.
- Salkind, Neil (ur.) (2002). *Child Development*. New York, MacMillan Reference USA.
- Stanley, Charles. F. (1997). *How to listen to God*. Nashville, Thomas Nelson.
- Watson, Malcom. *Theories of Human Development*. Serija audio predavanja.

Analyzing a Sense of Guilt from a Theological and Psychological Perspective

Summary

This work presents the emotion of guilt with a wider focus on the subjective feeling. It differentiates between objective and subjective guilt in the theological sense of meaning, as well as subjective guilt in the psychological sense (neurotic guilt) with a distinct overview of the guilt induced by religious manipulation. In the first part, psychological and theological aspects of the emotion are discussed. The second part of the article is oriented toward the practical purview where the emotions of guilt are used as a means of communication for the purpose of manipulation. It concludes with the positive aspects in which the imposition of guilt emotions is constructive.

Key words: *guilt, religious manipulation, communication*

